

Zbigniew MATRAS

e-mail: zmatras@mech.pk.edu.pl

Instytut Inżynierii Ciepłej i Procesowej, Wydział Mechaniczny, Politechnika Krakowska, Kraków

Zmodyfikowana charakterystyka przepływowa płynu nienewtonowskiego

Wstęp

Do określenia własności reologicznych reostabilnego płynu nienewtonowskiego trzeba dokonać pomiaru krzywej płynięcia za pomocą reometru. Konstrukcja każdego reometru oparta jest na zasadzie, że realizowany jest w nim przepływ wiskozymetryczny, tj. taki przepływ, dla którego znane jest dokładne rozwiązanie różniczkowych równań ruchu i ciągłości. Z tego względu pomiary reologiczne są prowadzone dla szczególnie prostych przypadków przepływu, dla których różne od zera składowe prędkości występują tylko w jednym, narzuconym geometrią przyrządu, kierunku. Z reguły wykorzystuje się przepływ *Poiseuille'a* w kapilarze oraz przepływ *Couette'a* w szczelinie między dwiema, obracającymi się względem siebie ściankami o różnych geometriach [Walters, 1975; Leblanc i in., 1999].

Z uwagi na ograniczony i z reguły bardzo mały wymiar szczeliny pomiarowej w reometrze rotacyjnym lub średnicy kapilary w reometrze kapilarnym, zastosowanie tego rodzaju przyrządów do badania krzywych płynięcia nienewtonowskich zawiesin, roztworów koloidalnych, mieszanin wielofazowych itp. ciężki jest poważnie ograniczone i w wielu przypadkach niemożliwe [Leblanc i in., 1999]. Niejednorodność struktury badanej cieczy nienewtonowskiej sprawia, że pomiary krzywej płynięcia mogą być obciążone dużymi, trudnymi do zaakceptowania błędami. Dodatkową trudność metrologiczną w tym zakresie może sprawić postępująca w czasie sedymentacja lub rozwarstwianie się substancji wchodzących w skład badanej cieczy. Poszukiwanie, zatem innych, niekonwencjonalnych metod identyfikacji reologicznej tego rodzaju cieczy, które dawałyby gwarancję wyeliminowania trudności związanych z niejednorodnością i pozwalałyby na wiarygodną ocenę własności reologicznych płynu o złożonej strukturze wewnętrznej jest zdaniem autora celowe.

Transformacja zmiennych fizycznych

Założono, że przepływająca ciecz spełnia potęgowe prawo tarcia wewnętrznego *Ostwalda – de Waele*. Wtedy, w zakresie laminarnym rurowa krzywa płynięcia przyjmuje postać

$$\frac{DAP}{4L} = K \left(\frac{3n+1}{4n} \right)^n \left(\frac{8V}{D} \right)^n \quad (1)$$

Zastosowano pseudonewtonowski model przepływu nienewtonowskiej cieczy potęgowej w rurze [Matras, 2001]. Wtedy, w układzie zmodyfikowanych liczb kryterialnych [Matras, 2001] równ. (1) przyjmuje postać

$$c_{fM} = \left(\frac{16}{Re_M} \right) \quad (2)$$

W ustabilizowanym zakresie turbulentnym, tj. w przedziale $3100 < Re_M < 10^5$ krzywa oporów opisana jest równaniem *Blasiusa*

$$c_{fM} = \left(\frac{0,079}{Re_M^{0,25}} \right) \quad (3)$$

gdzie zmodyfikowana liczba *Reynoldsa*

$$Re_M = \frac{D^n v^{2-n} \rho}{K \left(\frac{3n+1}{4n} \right)^n 8^{n-1} \left[\frac{2(n+1)}{3n+1} \right]^{2,5}} \quad (4)$$

i zmodyfikowany współczynnik oporów *Fanninga*

$$c_{fM} = \frac{DAP}{4L} \left[\frac{2(n+1)}{3n+1} \right]^{2,5} \frac{1}{\rho v^2} \quad (5)$$

Po uwzględnieniu w równ. (3) wzorów (4) i (5) można je przekształcić do postaci wymiarowej

$$\frac{DAP}{4L} = 0,001038 \left(\frac{3n+1}{4n} \right)^{n/4} \left[\frac{2(n+1)}{3n+1} \right]^{-15/8} D^{3/2} \rho^{3/4} K^{1/4} \left(\frac{8V}{D} \right)^{(n+6)/4} \quad (6)$$

$$\text{lub} \quad T = C \left(\frac{8V}{D} \right)^n \quad (7)$$

$$\text{gdzie} \quad T = 12835,7 \frac{D^4 AP^4}{L^4 \rho^3 u_m^6} \quad (8)$$

natomiast stała *C* określona jest za pomocą wzoru

$$C = \left(\frac{3n+1}{4n} \right)^n \left[\frac{2(n+1)}{3n+1} \right]^{-15/2} K \quad (9)$$

Sprawdzono tym samym pęk krzywych (6) do jednej krzywej niezależnej od średnicy rury. Równ. (7) obowiązuje w turbulentnym zakresie przepływu. Równ. (7) stanowi merytoryczną podstawę, proponowanej w tej pracy metody wyznaczania stałych reologicznych *K* i *n* na podstawie doświadczalnie zmierzonych objętościowych wydatków przepływu i towarzyszących im spadków ciśnienia w zakresie turbulentnym. Stosując metodę regresji liniowej w odniesieniu do danych przedstawionych w układzie podwójnie logarymicznym łatwo można określić stałe *C* i *n* oraz dalej, z równ. (9) stałą konsystencji *K*

$$K = \left(\frac{4n}{3n+1} \right)^n \left[\frac{2(n+1)}{3n+1} \right]^{15/2} C^4 \quad (10)$$

Przekształcono teraz rurową krzywą płynięcia (1) uzyskaną w zakresie laminarnym do postaci wyrażającej zależność

$$T = f \left(\frac{8V}{D} \right) \quad (11)$$

Po skojarzeniu równań (1) i (8) otrzymuje się

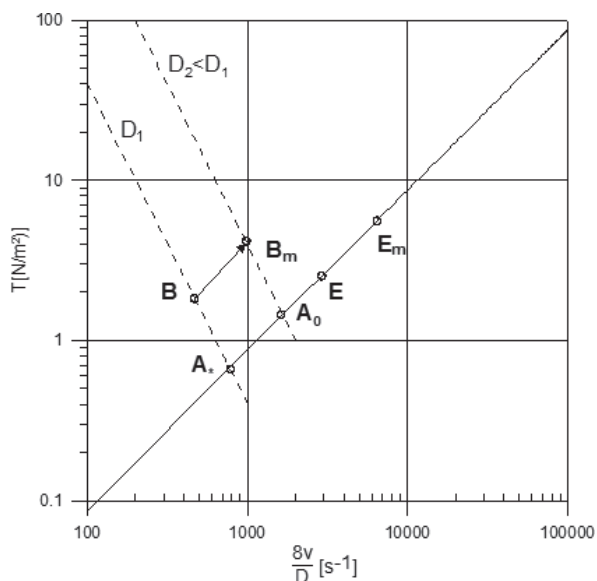
$$T = 963,38^4 \left(\frac{3n+1}{4n} \right)^{4n} \frac{K^4}{\rho^3 D^6} \left(\frac{8V}{D} \right)^{4n-6} \quad (12)$$

Równ. (12) obowiązuje w zakresie laminarnym i przedstawia jednoparametrową rodzinę krzywych badanej cieczy, przy czym parametrem jest średnica rury *D*. Założenie o równoległości krzywych (12) w zakresie laminarnym łatwo można zweryfikować dokonując kolejnej transformacji zmiennych fizycznych. W tym celu wyznacza się współrzędne $\left[\left(\frac{8V}{D} \right), T \right]$ punktu A (Rys. 1) przecięcia krzywej (7) z krzywą (12) odpowiadającą dowolnej, wybranej średnicy rury *D*. Wynoszą one odpowiednio:

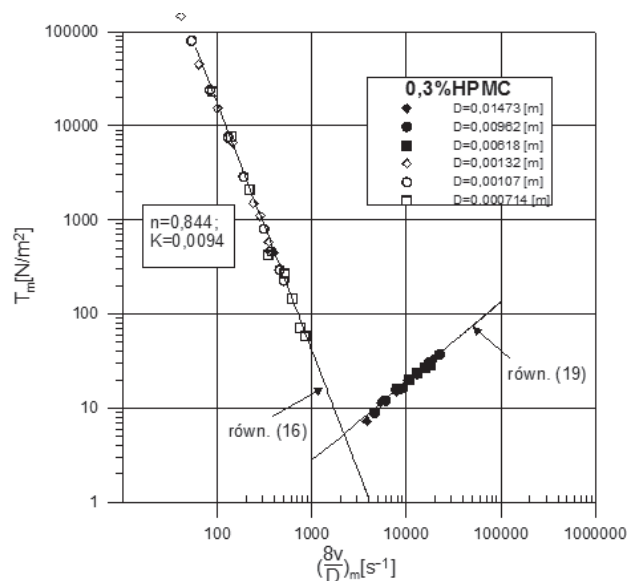
$$\left(\frac{8V}{D} \right)_A = \left\{ \frac{1}{963,38^4} \left(\frac{\rho D^2}{K \left(\frac{3n+1}{4n} \right)^n \left[\frac{2(n+1)}{3n+1} \right]^{15/2}} \right)^3 \right\}^{\frac{n}{3(n-2)}} \quad (13)$$

$$T_A = K \left(\frac{3n+1}{4n} \right)^n \left[\frac{2(n+1)}{3n+1} \right]^{-15/2} \left\{ \frac{\left(\frac{\rho D^2}{K} \right)^3}{963,38^4 \left(\frac{3n+1}{4n} \right)^{3n} \left[\frac{2(n+1)}{3n+1} \right]^{15/2}} \right\}^{\frac{n}{3(n-2)}} \quad (14)$$

Przyjęto arbitralnie pewien punkt A_0 na krzywej (7) odpowiadający rurowej szybkości ścinania $\left(\frac{8V}{D} \right)_0$. W punkcie tym krzywa (12) wyzna-

Rys. 1. Schemat transformacji zmiennych fizycznych

Rys. 2. Zmodyfikowana charakterystyka przepływu 0,3% roztworu HPMC

czona za pomocą rury o średnicy D_0 przecina krzywą (7). Niech wartość tej współrzędnej $(\frac{8v}{D})_0 = 2100 \text{ s}^{-1}$. Wtedy, zgodnie

$$z (7) \quad T_0 = 2100^n \left(\frac{3n+1}{4n} \right)^n \left[\frac{2(n+1)}{3n+1} \right]^{15/2} K \quad (15)$$

Poprowadzono następnie przez punkt A_0 krzywą (prostą w układzie podwójnie logarytmicznym), równoległą do krzywej (12), (Rys. 1). Oznacza to, że wykładniki potęgowe obydwu krzywych będą takie same i wynosić będą $(4n - 6)$. Równanie tej krzywej przyjmie postać następującą:

$$T_m = 963,38^4 \left(\frac{3n+1}{4n} \right)^{4n} \frac{K^4}{\rho^3 D^6} \left(\frac{8v}{D} \right)_m^{4n-6} \quad (16)$$

Celem zdefiniowania nowo wprowadzonych zmiennych fizycznych $(\frac{8v}{D})_m$ i T_m dokonano transformacji układu współrzędnych żądając, aby dowolny punkt $B \left[\left(\frac{8v}{D} \right), T \right]$ przemieścić się do punktu $B_m \left[\left(\frac{8v}{D} \right)_m, T_m \right]$ (Rys. 1) i punkt $A_s \left[\left(\frac{8v}{D} \right)_s, T_s \right]$ – do punktu $A_0 \left[\left(\frac{8v}{D} \right)_0, T_0 \right]$. Wtedy oczywiście każdy punkt E krzywej (7) zostanie przeniesiony do punktu E_m . Reguły transformacyjne, czyniące temu zadość, muszą mieć postaci następujące:

$$\left(\frac{8v}{D} \right)_m = \left(\frac{8v}{D} \right)_0 \left(\frac{8v}{D} \right)_s \quad (17)$$

$$T_m = \frac{T_0}{T_s} T \quad (18)$$

a jednoparametrowa rodzina krzywych (12) sprowadzi się – w układzie zmodyfikowanym – do pojedynczej krzywej (16), natomiast krzywa (7) ulegnie przekształceniu do również pojedynczej krzywej w tym samym układzie, tj.

$$T_m = C \left(\frac{8v}{D} \right)_m^n \quad (19)$$

Weryfikacja doświadczalna metody i wnioski

Przedmiotem weryfikacji metody było zbadanie czy krzywa opisana równ. (16) i (19) faktycznie reprezentuje pojedynczą krzywą. Reprezentatywne wyniki badań doświadczalnych dotyczące laminarnego i turbulentnego przepływu 0,3% wodnego roztworu hydroksypropylo-

metylcelulozy (HPMC) w rurach i kapilarach o różnych średnicach wewnętrznych przedstawiono na rys. 2.

Badania wykonano za pomocą reometru kapilarno-rurowego własnej konstrukcji [Matras, 2003]. Punkty doświadczalne uzyskane w wyniku pomiarów układają się wzdłuż krzywych (16) lub (19) wskazując zakres przepływu bez konieczności uprzedniego obliczania wartości liczb *Reynoldsa*. Stanowi to podstawową zaletę proponowanej metody identyfikacji reologicznej cieczy.

Metoda oparta na równ. (7) może okazać się szczególnie przydatna w przypadkach, gdy badaną cieczą jest niejednorodna zawiesina lub układ wielofazowy, dla którego określenie lepkości lub stałych reologicznych w skali makro jest sprawą kluczową. Paradoksalnie, ruch turbulentny przeciwdziała sedymentacji cząstek stałych, sprzyja wymieszaniu cieczy i jej homogenizacji. Dlatego m.in. zastosowanie reometru rurowego, w którym znacznie łatwiej jest spełnić warunek $Kn < 0,01$ ($Kn = d/D$; d – średnica Sautera) do analizy krzywych (7) lub (19) może okazać się preferowaną metodą wyznaczania stałych n i K .

Oznaczenia

- C – stała w równ. (9), $[\text{Ns}^n/\text{m}^2]$
- D – średnica rury, $[\text{m}]$
- K – stała konsystencji, $[\text{Ns}^n/\text{m}^2]$
- L – długość rury, $[\text{m}]$
- n – wskaźnik płynięcia, $[-]$
- ΔP – strata ciśnienia, $[\text{N}/\text{m}^2]$
- T – wielkość zdefiniowana za pomocą równ. (8), $[\text{N}/\text{m}^2]$
- v – średnia prędkość przepływu, $[\text{m}/\text{s}]$
- ρ – gęstość, $[\text{kg}/\text{m}^3]$

Indeksy:

- m – dotyczy zmodyfikowanego układu zmiennych fizycznych
- $*$, 0 – dotyczy punktów na rys. 1.

LITERATURA

Leblanc G.E., Secco R. A., Kostic M. – *Viscosity Measurement*. Rozdz. 30 w: Webster J.G. (ed.), 1999. *The Measurement, Instrumentation, and Sensors Handbook*. CRC Press LLC and Springer Verlag

Matras Z., 2001. *Transport hydrauliczny reologicznie złożonych cieczy nienewtonowskich w przewodach*. Wyd. Pol. Krakowskiej, Kraków.

Matras Z., 2003. Reometr kapilarno-rurowy. *Inż. Chem.Proc.*, **24**, 1, 139.

Walters K., 1975. *Rheometry*, Chapman and Hall, London.